

УДК 373.2.042

Леся Куземко,

Київського університету ім. Бориса Грінченка,

м. Київ

СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В дослідженнях відомих психологів, педагогів минулого і сучасності підкреслюється важливість індивідуального підходу в роботі з дітьми дошкільного віку. Здійснений теоретичний аналіз дозволив з'ясувати сутність даного підходу.

Ключові слова: індивідуальний підхід, індивідуалізація навчання, розвиток особистості дитини.

В исследованиях известных психологов, педагогов прошлого и настоящего подчеркивается важность индивидуального подхода в работе с детьми дошкольного возраста. Проведенный теоретический анализ позволил раскрыть суть данного подхода.

Ключевые слова: индивидуальный подход, индивидуализация обучения, развитие личности ребенка.

It is underscored the importance of the individual approach in a work with preschool children in the researches of known psychologists, teachers of the past and the present. The realizable analysis of labours allowed to find out essence of this approach.

Key words: individually mode, individualization of teaching, development of child's personality.

Однією із основних засад Базового компонента дошкільної освіти України є особистісно-орієнтована модель дошкільної освіти. Впровадження даної моделі має гуманістичну спрямованість, вона визначає право зростаючої особистості на реалізацію власних потенцій та вільний вибір, спрямована на

Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7
збалансованість внутрішнього і зовнішнього, природного і соціального, інтелектуального і морального, колективного та індивідуального.

Із застосуванням орієнтації на кожну дитину виникає необхідність оперувати поняттями індивідуальний підхід, індивідуалізація, які забезпечують у дошкільних навчальних закладах реалізацію особистісно орієнтованої моделі дошкільної освіти. Відомо, що "індивідуальний підхід" як принцип навчання і виховання дітей завжди був присутній у дошкільній педагогіці, проте його сутність завжди залишається відкритим питанням для подальших наукових досліджень.

Мета даної статті здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми індивідуального виховання дітей дошкільного віку та з'ясувати сутність поняття «індивідуальний підхід».

В перших дослідженнях суспільного дошкільного виховання у нашій країні (О. Дорошенкова, Н. Лубенець, Е. Малицька, С. Русова й ін.) ми знаходимо важливі для сучасної теорії і практики дошкільного виховання положення про необхідність проведення індивідуального виховання у закладах для виховання і навчання дітей дошкільного віку.

До характеристики індивідуального підходу та способів його реалізації на практиці звертались педагоги минулого і сучасності. До такого роду досліджень слід віднести дослідження Л. Дубровської «Розвиток принципу індивідуального підходу у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХІХ століття». В ній автор, на підставі вивчення та аналізу історичного матеріалу, вперше зробила спробу відібрати та виокремити все те цінне, що було досягнуто педагогічною теорією та шкільною практикою з проблеми індивідуального підходу в ХІХ – початку ХХ столітті.

Значення і місце індивідуального підходу до дітей досліджувалися в дисертаційній роботі Я. Ковальчук. Автор підкреслює, що індивідуальний підхід до дітей дошкільного віку має позитивний вплив на формування особистості кожної дитини за умови, якщо він здійснюється у визначеній системі. Ця система передбачає вивчення дітей та індивідуальний підхід до них

Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7
у суворій послідовності, в різноманітних видах діяльності, яка організована як безупинний процес, що має загальну мету, відповідний зміст, продумані методи й чіткі організаційні форми.

Не зважаючи на те, що зазначеній проблемі присвячено багато наукових досліджень, й дотепер недостатньо розкрита сутність індивідуального підходу, а також існує певна невпорядкованість у термінології. При застосуванні означеного поняття зустрічаються значні розходження в педагогічних теоріях та історичних періодах.

В зв'язку з цим особливої уваги заслуговує педагогічне дослідження В. Єремєєвої [2]. Досліджуючи проблему індивідуального підходу в історії педагогічної думки, вона виділила два найбільш загальні напрями застосування означеного поняття: *гуманістично–орієнтований і науково-дидактичний*.

Гуманістично–орієнтований напрям, за словами В. Єремєєвої, характеризується усвідомленням важливості індивідуального підходу у процесі навчання та виховання, емоційно-позитивним ставленням до ідеї його реалізації, проте обмежується разовими заходами, недостатньою розробкою форм, методів, засобів індивідуалізації, відсутністю чіткої системи.

До цього напрямку віднесено діяльність таких філософів-педагогів давнього світу, як Арістотель, Демокрит, Квінтіліан; французьких педагогів-гуманістів Ф. Рабле, М. Монтеня, філософів-просвітителів Ж. Руссо, К. Гельвеція, Дж. Локка; українського філософа-просвітителя Г. Сковороду, прогресивних педагогів ХІХ століття Х. Алчевську, М. Драгоманова, Н. Левицького, М. Пирогова, П. Куліша; вітчизняних і зарубіжних педагогів ХХ століття П. Блонського, П. Каптерєва, О. Декролі, Дж. Дьюї, А. Макаренка, М. Монтесорі, О. Музиченка, С. Русову, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського та інших.

Науково-дидактичний напрям характеризується не тільки усвідомленням важливості індивідуального підходу у навчально-виховному процесі, але й серйозною теоретичною і практичною розробкою даної проблеми на рівні

Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7 педагогічної технології. До засновників цього напрямку, насамперед, авторкою віднесено Я. Коменського, з ім'ям якого пов'язане формування класичної педагогіки, німецького – А. Дістервега, російських педагогів та психологів К. Ушинського, А. Виготського, Л. Занкова, Д. Ельконіна, В. Давидова, Е. Рабунського, В. Галузинського, сучасних вітчизняних науковців І. Зязюна, Л. Кондрашову, О. Пехоту, С. Сисоєву. Саме завдяки дослідженням, які відбувались у межах цього напрямку, індивідуальний підхід стали тлумачити як принцип педагогіки, який згодом охопив сімейство понять: індивідуальне навчання, індивідуальна робота, індивідуалізація [2, с.16].

Дослідження, проведені В. Єремєєвою, є глибокими за своєю суттю, але не висвітлюють багато досліджень психологів, педагогів які розглядали важливість індивідуального підходу у розвитку особистості. Цією проблемою займалися О. Запорожець, Г. Костюк, В. Котирло, Г. Люблінська, В. Мясичев, Д. Ніколенко, Л. Проколієнко, Д. Ельконін, та багато інших видатних вчених. Ці та інші автори заклали основи індивідуального підходу, визначили його сутнісні характеристики, роль у становленні особистості дитини. Так, у працях Г. Костюка індивідуальний підхід розглядається як важлива складова методики навчально-виховної роботи вчителя. Автор переконливо обґрунтовує думку про те, що не можна ігнорувати індивідуальну своєрідність кожного учня, проводити навчання, орієнтуючись на середнього учня, не звертати уваги на труднощі у навчанні, або ігнорувати індивідуальні особливості в методиці та техніці повсякденної педагогічної роботи [4, с. 448-449].

Важливою тенденцією сучасної психології і педагогіки є спрямованість на вивчення та побудову навчально-виховної роботи за індивідуальними варіантами розвитку. Принцип індивідуального підходу визнається найважливішим у діяльності сучасних практичних психологів, він реалізується через пошук специфічних для кожної дитини способів оптимального розвитку її інтересів, здібностей, особистісних властивостей, можливостей самоорганізації і самовиховання.

Щодо використання індивідуального підходу в роботі з дітьми

Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7

дошкільного віку звернемося до досліджень психологів і педагогів в галузі дошкільної освіти. У багатьох працях приділяється увага розробці змісту, форм і методів здійснення індивідуального підходу до дітей в процесі різних видів діяльності (Л. Артемова, А. Богущ, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Я. Ковальчук, Н. Лисенко, Т. Поніманська та ін.). Цій проблемі присвячено також низку спеціальних дисертаційних досліджень (Н. Баглаєва, І. Дичківська, О. Дяченко, І. Унт та ін.) Ці та інші автори переконливо обґрунтували значення та можливість оптимізації навчально-виховної роботи в освітніх закладах (зокрема, дошкільних) шляхом здійснення індивідуального підходу.

У коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні (науковий редактор О.Кононко) зазначено: «індивідуальний підхід, як відомо, є важливим принципом педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається вплив на кожного, враховується множинність її різноманітність характеристик кожної конкретної дитини – статевих особливостей, темпераменту, характеру, здібностей тощо. Індивідуальний підхід є запорукою ефективності педагогічного процесу, базується на тому, що будь-який освітній вплив заломлюється крізь призму індивідуальних особливостей конкретної дитини. Отже, реалізується індивідуальний підхід означає брати до уваги індивідуальну своєрідність, неповторність кожної окремої дитини як особистості. Це підхід дорослого до дитини та її особливої сутності» [3, с. 80].

Велику увагу індивідуалізації освітньо-виховного процесу у сучасних дошкільних навчальних закладах приділено психологом В. Кузьменко. У своїх працях вона акцентує увагу педагогів на проблему індивідуалізації роботи з дітьми дошкільного віку, дає практичні поради щодо сутності індивідуалізації. За В. Кузьменко «індивідуалізація освіти спрямовується на створення умов, сприятливих для розвитку індивідуальності як своєрідної неповторної людської особистості», а «індивідуальний підхід до виховання і навчання дошкільників полягає в наявності і гнучкому використанні педагогом інтегрованої системи виховної і навчальної роботи, забезпечує ефективний особистісний розвиток та

Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7
саморозвиток дошкільників, засвоєння ними оптимального обсягу знань, формування необхідних для життя, навчання, рис характеру, якостей, умінь та навичок» [5, с. 8-9].

Проблемою індивідуалізації виховання дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу займався також колектив науковців лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України (С. Кулачківська, Г. Гуменюк, О. Вовчик-Блакитна, С. Ладивір, І. Карабаєва, Т. Піроженко, О. Писарева, К. Карасьова, Л. Соловійова). В основу їх роботи були покладені нароби проведеного дослідження сучасних дітей старшого дошкільного віку. Отримані результати виступили вихідним положенням для висвітлення різних психологічних аспектів індивідуалізації виховання дітей у методичних рекомендаціях «Індивідуалізація виховання в дитячому садку» (2005).

Так індивідуальний підхід до дітей (за С. Ладивір) – «один із основних принципів дошкільного виховання, що об'єктивно зумовлений реальними відмінностями дітей у здібностях, у чутливості до різноманітних впливів, пізнавальній активності тощо» [1, с. 35].

О. Вовчик-Блакитна зазначає, що «дотримання принципу індивідуального підходу передбачає визнання за дитиною права на вільний вияв власної індивідуальності... і означає право дитини бути такою, якою вона є, та розвиватися в тому темпі, котрий є більш зручним саме для неї...» [1, с.30].

За твердженням С. Кулачківської, кожна дитина своєрідна і неповторна з індивідуально-психологічними відмінностями їх знання та врахування і покладено в основу індивідуального підходу до дитини [1, с. 8].

Проведене теоретичне дослідження виявило розмаїття підходів до визначення змістового значення поняття “індивідуальний підхід”. Так у словнику “Український педагогічний словник”, виданий С. Гончаренком у 1997 році, розглянуті основні поняття і терміни навчально-виховного процесу. Поняття «індивідуальний підхід до дітей» тлумачиться як – «принцип педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей

Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7
досягається педагогічний вплив на кожну дитину, який ґрунтується на знанні її особистісних рис і умов життя...», а поняття «індивідуалізація процесу навчання» - як «організація навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів...».

У словнику «Психологический словарь» під редакцією В. Давидова, О. Запорожця та ін. (1983 р.) індивідуальний підхід розглядається як психолого-педагогічний принцип, що передбачає таку організацію педагогічного впливу у виховному процесі освітніх закладів та сім'ї, яка враховує індивідуальні особливості дитини та умови її життя. Значення індивідуального підходу розглядається у таких ракурсах: по-перше, з точки зору забезпечення індивідуальної своєрідності у розвитку дитини, можливості до максимального розвитку її потенційних здібностей; по-друге, без урахування індивідуальних відмінностей дитини будь-яка педагогічна дія може здійснити на неї зовсім не той вплив, на який вона була розрахована.

В Енциклопедії освіти (головний редактор В. Кремень, 2008 р.) поняття індивідуалізація навчання та індивідуальний підхід не розводяться: «індивідуалізація навчання – планування та здійснення навчання відповідно до індивідуальних особливостей учнів... Застосування І.н. передбачає не пристосування цілей і основного змісту навчання до окремого школяра, а пристосування форм і методів впливу до індивідуальних особливостей задля забезпечення запроєктованого рівня розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найбільш сприятливі можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, нахилів і обдарувань кожного учня».

Враховуючи різні підходи до трактування досліджуваного поняття спробуємо визначити найбільш типові.

1. Поняття «індивідуальний підхід», незважаючи на розбіжність у поглядах, більшість дослідників розуміють як найважливіший принцип оптимізації навчально-виховного процесу, який реалізується у тісному взаємозв'язку з іншими принципами та визначає вимоги до змісту освіти,

Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7 методів та організаційних форм роботи з дітьми (Л. Артемова, Н.Баглаєва, А.Богущ, Е.Вільчковський, І. Дичківська, І. Зязюн, Я. Коменський, Н.Лисенко, Т. Поніманська, І. Унт, М. Фіцула та ін.).

2. Індивідуальний підхід – принцип, який передбачає всебічне вивчення індивідуальних особливостей дитини, історії її розвитку, ставить дитину в центрі педагогічного процесу (І. Бех, О. Вовчик-Блакитна, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.).

Проведений категоріальний аналіз поняття “індивідуальний підхід” дає можливість сформулювати його означення у такому вигляді:

індивідуальний підхід – це один з найважливіших принципів педагогіки, який полягає у використанні педагогом інтегрованої системи виховної і навчальної роботи що забезпечує повноцінний розвиток та саморозвиток особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема індивідуального підходу до дітей є не новою, але достатньо складною та багатогранною, тому в сучасних умовах оновлення і реформування системи освіти набуває актуальності та гостроти. Поряд з позитивними зрушеннями в розв’язанні даної проблеми існує і ряд недоліків: невпорядкованість та розбіжність у тлумаченні досліджуваних понять; відсутність чіткого визначення цих понять у навчально-методичній літературі; організація освітньо-виховної роботи значною частиною педагогів без орієнтації на індивідуальність. Це призводить до нерозуміння сутності індивідуального підходу, гальмує наукову розробку проблеми, і потребує подальшого вивчення та упорядкування.

Література

1. Індивідуалізація виховання в дитячому садку: Методичні рекомендації/ [С.С. Кулачківська, Г.В. Гуменюк, О.О. Вовчик-Блакитна, С.О. Ладивір, І.І. Карабаєва, Т.О. Піроженко, О.В. Писарєва, К.В. Карасьова, Л.І. Соловійова] – К.: Міленіум, 2005. – 126 с.

- Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – №6-7
2. Єремєєва В.М. Педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог.наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.М. Єремєєва; Житомир. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2002. – 203. – Бібліогр.: с. 182 – 203.
  3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Нук.-метод. посіб. /Наук.ред. О.Л. Кононко. –К. :Ред..журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
  4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / [за ред. Л.М. Проколієнко]. – К.: Рад.школа, 1989. – 608 с.
  5. Кузьменко В. Індивідуалізація виховання і навчання в дошкільних закладах [методичні рекомендації для дошкільних працівників] /Віра Кузьменко. –К.: КМПУВ імені Б.Грінченка, 2002. – 44 с.